

УДК 316.254

СЕРГІЙ МАКЕЄВ,

доктор соціологічних наук, завідувач відділу
соціальних структур Інституту соціології
НАН України, Київ

Аналіз події: “Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта”

Анотація

Відома праця К.Маркса являє собою критику — аналітичну оцінку — події державного перевороту, після якого відбулася реставрація монархічної форми правління у Франції. У статті показано, що Марксове трактування поняття “подія” передує сучасним інтерпретаціям. Автор статті виокремлює і розглядає три взаємозалежні перспективи побудови тексту: метафоричну, темпоральну, структурну. Метафорична зумовлює як смисли того, що відбувається, так і спосіб бачення цього інтерпретатором. Темпоральна виявляє ставлення К.Маркса до трьох вимірів часу — минулого, теперішнього і майбутнього. Структурна перспектива фокусує увагу на основних акторах політичного процесу — інститутах, організаціях, класах.

Ключові слова: подія, революція, театр, час, соціальна структура, класи

СЕРГЕЙ МАКЕЕВ,

доктор социологических наук, заведующий
отделом социальных структур Института
социологии НАН Украины, Киев

Анализ события: “Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта”

Аннотация

Известная работа К.Маркса представляет собой критику — аналитическую оценку — события государственного переворота, после которого произошла реставрация монархической формы правления во Франции. В статье показано, что Марксова трактовка понятия “событие” предвосхищает современные интерпретации. Автор статьи выделяет и рассматривает три взаимосвязанных перспективы построения текста: метафорическую, темпоральную, структурную. Метафорическая обуславливает как смыслы происходящего, так и способ его видения интерпретатором. Темпоральная обнаруживает отношение К.Маркса к трем измерениям времени — прошлому, настоящему и будущему. Структурная перспектива фокусирует внимание на основных акторах политического процесса — институтах, организациях, классах.

Ключевые слова: событие, революция, театр, время, социальная структура, классы

SERHII MAKEEV,

*doctor of sciences in sociology, professor,
department of social structures of the Institute of
Sociology of the National Academy of Sciences
of Ukraine, Kyiv*

Analysis of Event: “Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”

Abstract

The well-known work of Karl Marx is a criticism — an analytical assessment — of the event of the coup d'état, after which the restoration of the monarchic form of government in France took place. The article shows that Marx's interpretation of the concept of “event” anticipates modern interpretations. Three interconnected prospects

for constructing a text have been singled out and examined in the article: metaphorical, temporal, structural. Metaphorical one determines both the meanings of what is happening and the way in which it is interpreted by the interpreter. Temporal prospect reveals K.Marx's attitude to the three dimensions of time — the past, the present and the future. Structural prospect focuses attention on the main actors of the political process — institutions, organizations, and classes.

Keywords: *event, revolution, theater, time, social structure, classes*

“Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта” (далі “18Б”) являє собою панораму й аналіз обставин і причин приходу Луї Бонапарта до одноосібної влади у Франції 2 грудня 1851 року — події, що її сучасники йменували не інакше як державний переворот. Разом із деякими іншими працями К.Маркса ця входить до зводу постійно перечитуваних з тією чи тією метою [Groopman, 1982; Tomba, 2013] і, рівною мірою, тих, що їх час від часу переглядають, оцінюючи в діапазоні від “ускладненої й малозрозумілої політичної журналістики” до “відкриття принципів і правил руху історії та еволюції суспільств”. Ті, хто залічує себе до марксистської традиції, тут більш активні не тільки внаслідок інерції критичної соціальної думки, яка без обмірковування або ж принципово не розстається з такого роду високо поціновуваним інтелектуальним активом. Про невичерпний евристичний потенціал застосованих там прийомів і методів вони говорили й далі говорять багато і палко. Мовляв, якщо ними скористатися, нам одразу вдасться розпізнати у пришвидшеному ритмі оновлюваної сучасності те, що проходить повз увагу найпильніших свідків та експертів, і подати на загальний огляд якщо не суто “об’єктивну”, то принаймні доволі правильну картину того, що трапляється і відбувається.

От лише деякі посилання на опубліковане: півстолітньої давнини праця Е.Соловйова [Соловьев, 1968]; тридцятирічної — статті П.Гаеса [Hayes, 1988] і А.Суварсоно [Suvarsono, 1990]; спеціальне число часопису “Strategies: Journal of Theory, Culture & Politics”, яке присвячене “Вісімнадцятому брюмера” і серед авторів якого найбільш активний нині популяризатор марксизму Т.Кервер, котрий розмірковує стосовно причин 150-літнього якщо не забудуть, то принаймні легковажного сприйняття цього тексту як політичного памфлету [Carver, 2003]; передмова до колекції і стаття Б.Макдоналда [Macdonald, 2003]; праці Дж.Вона [Won, 2008]; М.Боста і М.Мея [Bost, May, 2016]; К.Кобріна [Кобрин, 2014]; і на завершення — спеціалізована збірка статей, що вийшла друком на початку теперішнього століття [Marx's Eighteen Brumaire, 2002].

Такою є лишень невелика, вочевидь нерепрезентативна вибірка публікацій, адже тільки на запит “Marx's The Eighteenth Brumaire” у журнальному залі SAGE пошуковик у січні 2018 видав 405 посилань, але назва твору фігурує лише в кількох із них. Тоді як на запит “Marx on classes” запропоновано понад 25 тисяч, і очевидно, що в багатьох із них згадується і “Вісімнадцяте брюмера”. Статистико-бібліографічна розвідка дала б, мабуть, змогу пом’якшити тезу Т.Кервера про те, що воно куди менш популярне, ніж

“Маніфест”, “Класова боротьба у Франції”, “До критики політичної економії” і, тим паче, “Капітал”, але не спростувала б її.

Без жодного сумніву, публіцистичний жанр твору очевидний. Так він замислювався і так подавався. З посилянь там лише кілька фрагментів з газетних публікацій. Праця написана по гарячих слідах, а 7 статей, що утворюють книгу, мали публікуватися у США в політичному часопису німецькою мовою порціями, аби інформувати про те, що відбувалося в Європі. Видана навесні 1852 року, книга з різних причин до читачів практично не дійшла. Друге, вже німецьке, видання було здійснено 1869 року, коли вже йшло до того, що сама подія державного перевороту невдовзі буде скасована реставрацією республіки у Франції у 1870 році. У передмові до видання К.Маркс згадує і стисло оцінює видані того самого року “Державний переворот” Ж.-П. Прудона (так перекладено або ж названо книгу “La revolution sociale, demontree par le coup d’Etat du 2 decembre”) і памфлет В.Гюго “Наполеон Малий”. Причому обидва згадані автори не були знайомі з працею Маркса ані у 1852-му, ані, найімовірніше, пізніше.

Зрештою ті, кого нарікають мислителями і хто такими по суті і є, переважно самим собі зобов’язані володарі прав на оригінальні способи бачити, з’ясувати й розуміти (іменовані, зазвичай, концепцією і рідше — методом), не потребують ані опонентів, ані попередників. Ф.Енгельс у передмові до третього німецького видання називає працю геніальною і, що зрозуміло, беззастережно вважає науковою в тому тлумаченні науковості, яке він поділяв із К.Марксом і, мабуть, зі своїм часом. Головним чином тому, що у “18Б” на прикладі революції у Франції 1848–1851 років продемонстровано чинність закону, згідно з яким перехід суспільств на вищі рівні соціально-економічного розвитку забезпечується енергетикою боротьби класів. Для апологетів і прихильників марксизму Енгельсова оцінка неспростовна, бо становить чи то предмет заздрості, чи то об’єкт ніщивної критики для аналітиків будь-якої іншої теоретико-методологічної спрямованості, котрі хоча б одного разу намагалися розібратися у швидкоминущій, поворотній, без очевидних правил грі відмінних інтересів, домагань, переконань та очікувань учасників соціальних і політичних процесів, які свідомо і ненавмисно створювали мінливе обличчя сучасності. Водночас оцінка Ф.Енгельса і насторожує, адже геніальне не є очевидним і є важким для розуміння. Не випадково, як він зазначає у тій самій передмові, будь-яка велика подія викликає здивування, занурює в інтелектуальне сум’яття. Але “диво 2-го грудня” демасковане К.Марксом, не заскочило його зненацька, у “18Б” подано ключі до осмислення події “в її внутрішньому зв’язку” (Ф.Енгельс). Утім, Г.Флобер дещо пізніше, у 1860-ті роки, працюючи над романом “Виховання почуттів”, навчав у листах своїх кореспондентів: революція 1848 року й усе, написане про неї, — “дурість і гора кретинізму”.

Подія

Сказане вище утворює контекст подальших міркувань про подію “18Б”. Концепт “аналіз” у назві статті означає не метод, але таку інтелектуальну практику, що здійснює декомпозицію об’єкта на деякі складові або характе-

ристики, а також використовує особливу, в ідеалі релевантну мову опису, що містить пояснювальні принципи у вигляді механізмів та енергетики дій. Кінцевим продуктом аналітики виявляється інтерпретація того, що трапилося і як трапилося. Добрі тексти, як відомо, мають приховану глибину, в якій криються нові або практично забуті смисли та значення. З метою вилучення їх, майнінга, вдаються до особливих інструментів на кшталт ракурсів, перспектив, термінологічних констеляцій. Для всіх сучасників К.Маркс тут не оригінальний. 2 грудня 1851 року було Подією — тим, після чого все буде інакше, коли щось завершилося і почалося все по-іншому, коли його слід зображувати, тлумачити, відкидати та ганьбити або вихвалити і захоплюватися. То був Переворот у способі здійснення влади, але також у думках, очікуваннях, надіях.

У сучасному суспільствознавстві Подію заведено писати саме так — з великої літери. Огляд соціально-філософських трактувань поняття та основну літературу було розглянуто раніше [Макеєв, 2017]. У тій колективній монографії [Макеєв, Оксамитна, 2017] акцент перенесений на ефекти, наслідки того, що відбулося, а до її бібліографії варто додати феноменологічний аналіз, запропонований К.Романо, що передбачає темпоральний вимір найважливішого явища [Романо, 2017]. Оскільки Подія розрізняє, трансформує, відокремлює, залишаючи сліди у вигляді розривів і протиставлень, що довго не зникають. Або залишаючи результат дії у вигляді теорії, закону, винаходу, світогляду. Останній випадок докладно розглянутий С.Жижеком у нещодавній книзі про філософську подорож концептом “подія” [Zizek, 2014]. За своїми наслідками такими є геліоцентрична система Н.Коперніка, закони механіки Й.Ньютона, обидві теорії відносності А.Айнштейна, парова машина, радіо, телебачення, інтернет — перелік довгий, але ще не встановлений.

Відсутня в обрії очікувань, жодним чином, начебто, не зумовлена попереднім порядком, Подія постає як “анархічне вторгнення” (К.Романо) у повсякденність. Про те, що зненацька сталося, хтось трохи пізніше, озируючись і дивляючись, може дозволити собі сказати: “все до цього йшло”. Але тільки не аналітик, який уникає поверхневих умовиводів: “Лютнева революція була *несподіванкою* для старого суспільства, вона захопила його зненацька, і народ проголосив цей раптовий *удар* всесвітньо-історичною подією, яка відкриває нову еру” [Маркс, Енгельс, 1957 (далі 18Б): с. 116]. На перших семи сторінках “18Б” слово “зненацька” зустрічається кілька разів. “Диво”, сказав Ф.Енгельс про 2 грудня 1851 року, маючи на увазі реакцію на подію з боку спостерігачів і коментаторів, оскільки в Події легко впізнаються дивовижне і фантастичне.

Подія попервах невидима і майже нерозпізнавана. К.Маркс нерідко вдається до метафори “тіні”, “привиду” фігур минулого для демонстрації вторинності того, що відбувається, кепської копії того, що сталося раніше. Але також для опису того, що до певної миті є позбавленим візуальності, невидимим: “Якщо коли-небудь подія ще задовго до настання кидала свою тінь поперед себе, то це був державний переворот Бонапарта” [18Б, с. 186]. Загалом і “привид комунізму” із “Маніфесту Комуністичної партії” — також тінь незмірної довжини, провісник майбутньої Події. Мається на увазі, та-

ким чином, зтяжне започаткування події, поступова й неявна акумуляція можливостей встановити інший стан спільного життя і здійснення влади — метаморфоз події з чогось таємного, прихованого, але такого, що прагне зреалізуватися в майбутньому, конституюючи нові конфігурації інститутів, організацій, спільнот. Усе відбувається так, ніби подія нишком, невпізнана, не під своїм ім'ям, пересувається в часі. Виникаючи раптово, майже нізвідки, тінь набуває тілесності завдяки грі обставин, умовностей, зловмисностей і примхливих випадковостей. Тим самим вона і перетворюється на себе саму, на Подію, розмежовуючи час, стани і образи світу на “до” і “після”.

У політиків, представників влади виникає зацікавленість у підвищенні самооцінки шляхом зведення навіть мізерних своїх діянь у статус події. У “18Б” читаємо: “... далі поразки вищих ... класів купуються такою дешевою ціною, що перемагаючій партії доводиться вдаватися до зухвалих перебільшень, щоб взагалі надати їм характеру подій...” [18Б, с. 120]. Загалом Подія непередбачувана і, до того ж, (благо/зло)зумисно конструйована постфактум, тому лицедії та праведники, пророки та ясновидці ледь не постійно присутні на підмостках історії, а нині ще й у соціальних мережах і сучасних медіа. Або ще інакше: вона передбачена ретроспективно, коли раптово уявнюється смисл і значення найближчої історії. Або ж хтось намагається переконати всіх, ніби нещодавно справи були саме такі, приплюсовуючи вигадану ним додаткову значимість до неважливого.

У Марксовій мові опису Події чітко розмежовано метафоричний і концептуальний шари. Ключова метафора “театр”, а в концептуальному шарі помітні два компоненти: темпоральний і структурний.

Метафора театру

У наш час розділи або параграфи про театралізацію політики, про її презентацію у вигляді ефектного видовища радше розважального, ніж серйозного, характеру та змісту ввійшли до підручників з політології. Але в середині XIX століття сама політика практично перебуває в ембріональному стані, як і її “театралізація”. Проте К.Маркс вводить метафору театру першим абзацом “18Б” — тим самим про історію, що спершу постає як трагедія, а вдруге як фарс — щось брехливе й цинічне. Проте не був він затятим театралом. Якщо не брати до уваги й літературні амбіції студентських років, напевно майже подолані до 33-літнього віку, то що могло спонукати вдатися до такої метафори? Точних резонів не відшукати, але правдоподібні здогадки пропонувати не забороняється.

Періодична театралізація буденних справ святами та карнавалами вже за Середньовіччя була частиною народної (низової) культури. До того ж метафора театру застосовно взагалі до життя і долі людей настільки традиційна, що В.Шекспір своїм “*All the world's a stage*”, краще сказати, узагальнював, ніж робив відкриття. Своєю чергою, політизація театру і літератури Франції у XIX столітті детально реставрована істориками культури й була очевидною для тих, хто був сучасником подій 1848–1851 років. Зведені в “Людську комедію” романи О.Бальзака, на один з яких є посилання у “18Б”,

у цей самий час засвідчували вірність наявним соціальним типам і відносинам у суспільстві. Тож модель театру була в “дусі часу”, існувала як кліше у Франції, вживаного, щоб ілюструвати, описувати, пояснювати. П.-Ж.Прудон, який спостерігав політику зсередини як депутат Національних зборів, тоді ж називав її фарсом — раніше за К.Маркса.

В О.Конта в “Системі позитивної політики” (1854 рік) солідарність режиму “позитивістської соціократії” підтримується складною системою ритуалів, обрядів, фестивалів. У майбутньому суспільстві “любові, порядку і прогресу” театралізованою і, водночас, політизованою належить бути повсякденності. Натомість театр як різновид мистецтва взагалі скасовується — винахідника слова “соціологія” він драгував, оскільки сіяв розбрат і сум’яття в умах. А у столітті нинішньому констатується, що троп “політична сцена” не те щоб доречний у “18Б”, він фактичний, буквальний у французьких реаліях того часу [Jessor, 2002: p. 185–187]. Іноді навіть стверджують, буцімто весь твір являє собою тропологічну машину [Vost, May, 2016]: перебільшення хоч і виправдане, але таке, що дискримінує, вільно чи мимоволі, наявні в тексті темпоральні та структурні конструкції.

У театрі домінантною локальністю є сцена — слово, що неодноразово зустрічається у “18Б”. Вона структурована вглиб, а пролетаріат час від часу “відходить на задній план революційної сцени” [18Б, с. 119]. Є ще лаштунки, що їх “зривають” деякі схвильовані або роздратовані дівці [18Б, с. 165]. Початкова метафора позначає також місце оповідача — він поза політичним процесом і він критично налаштований. Критика — найважливіша для К.Маркса розумова операція з виявлення механізму, флюїдів і струмів метаморфоза соціальних систем. Критик політичного спектаклю оцінює в першу чергу виконавців ролей, викриваючи їхню нещирість, адже актор не тотожний своєму персонажу, він говорить не від себе, від імені іншого, він не такий, як його персонаж, він не той, ким себе представляє. На сторінках “18Б” легко відшукати фіксації розбіжностей між словом і ділом, наміром і дією, метою і обраними засобами.

У читача в руках ніби експертиза лицедійства, що завершилося, справжній смисл і зміст якого відкрилися кмітливому і компетентному оглядачу. Ключова інтенція в ній — викриття несправжності того, що відбувається. Не вірте очам своїм, не вірте тому, що чуєте. Все не так, як вам подають. Критик демаскує, запрошує за щільні лаштунки (веде в глибини), де, власне, і протиборствують принципово відмінні інтереси й устремління. Соціальна енергія учасників таких конфліктів на авансцені розподіляється між дрібнішими соціальними акторами, привласнюється ними, збуджує їх. Зорові та слухові являє себе череда персонажів, що виряджаються в костюми колишніх історичних епох, з чужого плеча, переймають їхню мову, приховуючи або не усвідомлюючи своїх інтересів і бажань; персонажів, напomadжених, загримованих, під забралами шоломів і лицьових накладок. Удаваність, фіктивність, фальшивість розігрують якийсь свій варіант п’єси, що підлягає скрупульозному розгляду.

Три фази розвитку революції, що їх вирізняє К.Маркс [18Б, с. 124], цілковито подібні до трьох актів п’єси, в кожному з яких — нове розташування дійових осіб, особливі ієрархії авторитету, популярності та доступу до

влади, несподівані союзи та розриви відносин. Причому наприкінці шостого розділу три фази ще й підрозділяються на окремі картини в межах одного акту. Головний герой епохи відомий авторові “18Б” — це пролетаріат. Натомість інші дійові особи революції, що розгортається кількома роками, не знають цього або вважають власні амбіції більш значущими і, поступаючись нестримному бажанню, намагаються розташуватися біля рампи, на видноті й на світлі. Тому вони найчастіше вступають невчасно, то випереджаючи події, то запізнюючись із виходом, ніби бездарні актори, котрим і не місце на підмостках. Поки ж невлучення в такт із тим, що відбувається, карається, у ліпшому разі, витісненням із просценіуму за лаштунки — набиратися сил і розуму.

Згідно із театральним каноном така динаміка спектаклю є системою змін, а сучасний телеглядач легко розпізнає у прийомі той шаблон, за яким нині викроюють невігадливі сіткоми — ті самі персонажі в різних ситуаціях. Проте перебіг фарсового уявлення про державний переворот не порушується, і буржуазія “грала чистісіньку комедію... з найсерйознішим виглядом, не порушуючи жодного з педантичних правил французького драматичного етикету...” [18Б, с. 159]. Відсилання на сторінках “18Б” до п’єс В.Шекспіра і Ф.Шилера, численні літературні ремінісценції є органічними щодо сюжетних хитросплетінь, через які проходить революція, функціональними в рамках прийнятої метафори. Їх введено не заради нагромадження аналогій і метафор; цитується схоже, зближаються близькі культурні артефакти. Проте відмінність між реальністю політичного процесу і реальністю мистецтва театру не стирається. Причому радше життя нагадує п’єсу, ніж навпаки — метафора, що зорганізовує текст, наполягає на такому висновку.

Навпроти сцени глядачева зала, в якій переважна частина глядачів захоплюються окремими персонажами. К.Маркса спантеличувала беззастережна перемога на виборах Луї Бонапарта — особистості авантюрного, неперебірливого складу. Проте ілюзії, навіть щиро сприймані й культивовані, в політиці мають трагічні наслідки. Адже на історичній сцені все по-справжньому, тут гинуть люди, тут запроторюють до в’язниці без суду і слідства, тут доводиться рятуватися втечею й шукати прихисту в інших державах, тут заподіюють реальний біль і тріумфує зло, тут лицедійствують, обманюють і зраджують. Якщо це спектакль, то про справжню кров, зламані долі, зганьблені надії, про насильство, що не припиняється, про торжество хамства, безпринципності, обскурантизму. Головні дійові особи заслуговують лишень презирства. Постраждалим і знедоленим “18Б” не співчуває, разюче відрізняючись від “Наполеона Малого” В.Гюго.

Отже, метафора театру — сценою і лаштунками — виявляє просторовий вимір Події, а переходом від картини до картини, від акту до акту — зміною станів — часовий.

Темпоральність

У “18Б” темпоральність, як і належить, тривимірна — минуле, теперішнє і майбутнє. Але Подія захоплюється, насамперед, про минуле, що бачиться і сприймається по-різному, виявляється не тим самим у діапазоні від “при-

родного і раціонального зв'язку явищ” до “гори кретинізму”. Така множинність оцінок, ініціюючи полеміку з приводу коректної інтерпретації того, що відбулося і що воно означає, формує простір сумнівів і конкуренції здогадок. Ретроспекція, навіть найпереконливіша, не скасовує непередбачуваності Події, як і не гарантує обґрунтованості пророцтв — рух думки вправо вздовж осі часу є в принципі сумнівним. У тому сенсі, що заглядати “вперед” не забороняється, але істинність побаченого ніколи не підтверджується.

Знову ж таки, вибір найкращого “екскурсовода” по тому минулому, що підводить до Події, ніколи не буває універсальним: преференції різноманітних колегій експертів та епігонів збігаються рідко. Стосовно революції 1848 року у Франції довелося б визначатися між В.Гюго, К.Марксом, Ж.-П.Прудоном, Г.Флобером і нині невідомими авторами сотень брошур, котрі одразу після події прославляють чи, навпаки, проклинають державний переворот 2 грудня 1851 року. А соціолог у давній статті, перекладеній російською мовою в цьому десятилітті, вважає доречним залучити у свідки О.Конта і А. де Токвіля — сучасників і коментаторів Події [Калхун, 2012].

Той самий абзац у три речення із широко відомою сентенцією про повторювану історію вводить атрибутивну характеристику — темпоральний вимір Події, її непоправну розгорнутість в минуле. А далі пояснюється, чому і з якою метою буржуазні революції виряджаються у шати та маски минулого, запозичують імена, гасла і мову, відаючись у владу традиції та її привидів. Зараз же, на цей момент, гадає К.Маркс, черговість дій строго продиктована: нагальними стають аналіз теперішнього (його обставин і умов) і радикальний розрив з минулим: “Соціальна революція XIX століття може черпати свою поезію тільки з майбутнього, а не з минулого. Вона не може почати здійснювати своє власне завдання перше, ніж вона не покінчить з усякою суевірною пошаною до старовини” [18Б, с. 115]. Тому, хто не задовольниться оригінальним текстом, слід звернутися до коментарів Ж.Деріда, що впливають з його концепції “привидології”, сформульованої в книзі “Привиди Маркса” [Деріда, 2006: с. 157–170].

Теперішнє, відтак, виявляється дещо дивним — розширеним; воно розпакувалося в епоху. К.Кобрін, залишаючи свої нотатки на берегах “18Б”, пише про одвічну сучасність, одвічний модерн, і виносить це твердження в заголовок публікації [Кобрін, 2014]. У розширеному теперішньому, у модерні, що триває, Події властивий “парадокс темпоральності” (К.Романо). К.Маркс неодноразово фіксує його на прикладі латентного розвитку революції. Поступальний рух, висхідна лінія швидко і незворотно поступається зворотному рухові і спадній лінії, а революція опиняється поза своїм вихідним пунктом, у “мертвій епосі”, заповненій воскреслими мерццями (привидами) у вигляді колишніх дат, літочислень, імен, клятв вірності, відзнак [18Б, с. 115, 116]. Це — петля часу особливого роду — коли її закінчення виявляється лівіше за початок на хронологічній стрілі.

У принциповому розрізненні “нашого часу” і “не нашого часу, старовини” останнє виявляється сильнішим, воно окупує і підпорядковує сучасність, трансформуючи її у фарс. Позбутися шанування архаїки, розчаклувати невідчепність минулого, вигнати привидів традиції та колишньої

слави, як закликає К.Маркс, місія настільки ж благородна, наскільки й нездійсненна, витівка в душі чарівництва і чорнокнижництва — нездатної відбутися утопії. Ж.Деріда говорить про це сплетіння минулого і теперішнього як про анахронію, “несвоєчасність” [Деррида: с. 160]: бути теперішнім, воістину модерним, мало в кого виходить. Але що відбувається з тими, кому вдасться звільнитися від задушливих обіймів минулого, хто “розв’язує зв’язок часів”? З тими Іменами (Героями), котрі відкривають зовсім не “нові”, але “всі часи”? Згідно із “парадоксом темпоральності” вони не залишаються в сучасності, їхня локальність — майбутнє.

Епістемологічна позиція автора “18Б” подвійна. Він перебуває в Лондоні, на протилежному від Франції березі, поза охопленим революцією простором. Водночас для адекватної оцінки Події недостатньо перебувати поза і тепер, треба бути в сусідньому праворуч після теперішнього модусі часу — в майбутньому. Тільки звідти є шанс усвідомити, що являє собою Подія. Прийдешня соціальна революція ХІХ століття “черпає свою поезію з майбутнього”, а критики запозичують натхнення правильно бачити і розуміти. Майбутнє, відкидаючи свою тінь назад, у теперішнє, приписує йому неочевидну сучасникам значущість. Революція, пише К.Маркс, покінчивши із законодавчою владою, перетворює виконавчу владу на найперший об’єкт руйнації, а коли вона “...закінчить цю другу половину своєї попередньої роботи, тоді Європа підведеться з свого місця і скаже, торжествуючи: Ти добре риєш, старий кроте!” (у тексті посилання на “Гамлета”) [18Б, с. 194].

У цій фантазмагорії часів, поданій глядачеві, персонажі зближаються і розлучаються, пересуваючись по всій глибині сцени та створюючи недовговічні гетерогенні асоціації й колективності — рухливу і крихку соціальну структуру.

Структурність

Оскільки Подія є, передовсім, дія, остільки на театральних підмостках присутні деякі соціальні структури та конкретні люди з іменами та прізвищами, котрі, по суті, є персоніфікаціями тих чи інших соціальних спільнот — що мають ресурси впливати й домагатися свого всупереч опору з боку інших або ж виснажених внутрішніми чварами, зрадництвами і тому таких, що зазнають поразки. Класифікації й ідентифікації — те, без чого спектакль нам ані зрозуміти, ані пояснити. Існують, мабуть, прийоми текстологічного аналізу, що дають змогу виявити логіку, послідовність і переважні контексти виходу тих чи інших структур на просценіум і витіснення їх на ар’єрсцену. Але подальший виклад менш амбітний — подано їх перелік і стислі характеристики.

Із соціологічної точки зору розпочинати слід із соціальних інститутів, якихось наріжних каменів суспільної конструкції. У “18Б” такого роду утворення наявні, хоча саме поняття аж ніяк не з Марксового тезауруса. Інституціональна конструкція Франції традиційна для республіканської форми правління: президент, законодавча влада (парламент), виконавча влада (уряд), церква, суд, армія, система освіти, газети (тодішні ЗМІ), національна гвардія, поліція. От тільки ця конструкція вкрай хитка, нерівноважна, да-

ючи привід сучасникам говорити про плутанину і хаос: відчуття безладдя було масовим. Зайнятий аналітикою К.Маркс не дозволяє захопити себе цією неререфлексійною стихією. Він описує і пояснює, чому і як інститути перебувають в постійній боротьбі, які складаються коаліції (спайки), як мірою наближення до 2 грудня парламент, уряд, суд втрачають автономію і самодостатність. А влада — головна ставка в боротьбі — експропріюється одним інститутом, перетворюючи президента спочатку на диктатора при військово-буржуазному режимі, а за рік — і на “нового” імператора.

Інститути буржуазної демократії ще тільки мали емансипуватися упродовж наступних ста років. Але всередині позаминулого століття вони лише виникають, їхня легітимність сумнівна, вони “не знають” власних меж і визнаних іншими функцій, унаслідок чого конфліктують з іншими інститутами за повноваження як привабливі, так і сумнівні, без навички стійкого розрізнення їх. Як ілюстрацію небезпек, що загрожують загальному благу внаслідок симбіозу інститутів, К.Маркс обирає історію зближення виконавчої влади та армії:

““Добропорядні республіканці”, в свою чергу, зробили винахід, який сам проклав собі дорогу по всьому континенту, але з неослабною любов’ю знов повертався у Францію, поки він не здобув тепер права громадянства в половині французьких департаментів. Цей винахід — *стан облоги*. Чудовий винахід, періодично застосовуваний при кожній наступній кризі в ході французької революції. Але казарма і бівуак, тягар яких таким чином періодично падав на французьке суспільство, щоб придушити його свідомість і втихомирити його; шабля і рушниця, яким періодично давали чинити суд і управляти, опікувати і цензурувати, виконувати обов’язки поліція і нічного сторожа; вуса й солдатський мундир, що їх періодично проголошували найвищою мудрістю суспільства і його наставниками, — як могли казарма і бівуак, шабля і рушниця, вуса і солдатський мундир не прийти, нарешті, до висновку: краще врятувати суспільство раз назавжди, проголосивши свій власний режим пануючим і цілком звільнивши буржуазне суспільство від турбот самоврядування! Казарма і бівуак, шабля і рушниця, вуса і солдатський мундир тим більше мусили прийти до такої думки, що вони могли розраховувати в цьому разі на кращу плату готівкою за свої серйозніші заслуги, тоді як при тільки періодичному стані облоги — і тимчасовому рятуванні суспільства з наказу тієї чи іншої фракції буржуазії їм перепало мало істотного, крім кількох убитих і поранених і кількох кривих усмішок буржуа. Чому б війську не спробувати, нарешті, розіграти стан облоги у власних інтересах і на свою власну користь, обложивши разом з тим гаманці буржуа?” [18Б, с. 127–128].

У парламенті, виконавчій і місцевій владі вже діють партії. У ті часи вони не більш ніж клуби односторонців, на зразок тих, що стихійно склалися в паризьких кафе, салонах, навколо впливових газет і на противагу радикальним таємним товариствам, налаштованим на насильницькі дії, або легальним асоціаціям робітників, у яких співали, декламували і влаштовували спектаклі. Час від часу партії створюють недовговічні, зненацька утворювані й так само несподівано руйновані коаліції на політичній сцені: “Всі класи і партії під час червневих днів об’єдналися в *партію порядку* проти класу

пролетарів — *партії анархії*, соціалізму, комунізму. Вони “врятували” суспільство від “*ворогів суспільства*”. Вони взяли за пароль для своїх військ девіз старого суспільства: “*Власність, сім’я, релігія, порядок*”, і підбадьорювали контрреволюційних хрестоносців словами: “Цим переможеш!”. Починаючи з цього моменту, як тільки одна з численних партій, що об’єдналися під цим прапором проти червневих повстанців, намагається в своїх власних класових інтересах вдержатися на революційній арені, їй завдають поразки під гаслом: “Власність, сім’я, релігія, порядок!”. Суспільство виявляється врятованим щоразу, коли звучується коло його повелителів, коли вужчі інтереси беруть верх над більш загальними інтересами” [18Б, с. 121].

Те, що можна назвати “політичним життям”, являє собою у “18Б” іноді пришвидшений, часом ледь помітний процес розривів і зближень “партій”, але також їхню диференціацію на “фракції”. Специфіка ж застосовуваного К.Марксом структурного аналізу полягає в тому, що вихідним пунктом завжди є Ситуація. Її характерні якості та властивості визначають те, наскільки подрібненими будуть згадувані суб’єкти дії: однорідні “народ” і “нація”, “фракції” буржуазії, гетерогенні пролетаріат і селянство аж до професій і занять. Корисно відрізнити також класи від їхніх політичних і літературних представників [18Б, с. 140]. От ще деякі приклади:

“... якщо, прикриваючись іменем короля, панувала незначна частина буржуазії, то віднині пануватиме, прикриваючись іменем народу, вся буржуазія в цілому” [18Б, с. 119];

“Історія *Установчих національних зборів* від червневих днів — це історія *панування і розкладу республіканської фракції буржуазії*, фракції, яка відома під назвою триколірних республіканців, чистих республіканців, політичних республіканців, формальних республіканців і так далі” [18Б, с. 122];

“... фінансова аристократія, промислова буржуазія, середні верстви, дрібні буржуа, армія, організований у мобільну гвардію люмпен-пролетаріат, інтелігенція, попи і сільське населення” [18Б, с. 119];

“... буржуазна маса була роялістською. Одна частина її — великі землевласники — панувала під час *Реставрації* і тому була *легітимістською*. Друга частина — фінансові тузи і великі промисловці — панувала під час *Линневої монархії* і тому була *орлеаністською*. Вищі чини армії, університету, церкви, адвокатури, академії і преси розподілялися, хоч і в різній пропорції, між тими і другими” [18Б, с. 129].

Проте головним колективним дійовим суб’єктом і бенефіціантом Події 2-го грудня 1851 року був, як випливає з тексту “18Б”, люмпен-пролетаріат, що прийшов до влади [18Б, с. 203], — гетерогенна соціальна основа режиму Луї Бонапарта I, водночас, морфологія і фізіологія системи запровадженої ним державної влади. Спроби розібратися в тому, хто ж належить до люмпен-пролетаріату або кого слід до нього залічувати, тривають дотепер. І заведено вважати, що в К.Маркса нема прийнятної дефініції, об’єкт залишається невпізнаним, хоча деякі оцінки й характеристики подано. Констатується також, що в текстах К.Маркса і Ф.Енгельса цей клас іменується “небезпечним” [Cowling, 2002: р. 228; Thoburn, 2002: р. 440]. М.Коулінг проводить аналогію із “андеркласом” (underclass) Ч.Мориса, вже підзабутих концептом кінця 80-х років минулого століття, витісненим з актуального кон-

тексту недавньою книгою Г.Стендинга “Прекаріат: новий небезпечний клас”. Статтю про люмпен-пролетаріат Н.Тоберн за рік включить у свою книгу про Ж.Дельоза і К.Маркса [Thoburn, 2003: p. 47–68].

На відміну від соціологічної, по суті, праці М.Коулінга, Н.Тоберн радше політолог, бо інтерпретує люмпен-пролетаріат не як категорію, верству чи групу, а як особливий різновид політичної практики. Вона розгортається у трьох сферах: в історії як фарсове повторення минулих ідентичностей; у виробництві як самоусунення від продуктивної діяльності; у політиці як джерело спонтанної активності. В анархізмі М.Бакуніна люмпен-пролетаріатові відведено головну роль у прийдешній соціальній революції, і таке тлумачення класу було вельми популярним [Thoburn, 2003: p. 54–60]. Обидві статті супроводжуються розлогими бібліографіями та оглядами досягнень попередників, але обидві проходять повз важливі Марксові спостереження.

Яким строкатим за заняттями є люмпен-пролетаріат, зазвичай судять із відомого й часто цитованого фрагмента “18Б”, в котрому К.Маркс радше стигматизує, аніж пропонує хоч би якимось обґрунтований перелік:

“Під виглядом заснування благодійного товариства паризький люмпен-пролетаріат був організований у таємні секції, кожною з яких керували агенти Бонапарта, а на чолі всього в цілому стояв бонапартистський генерал. Поряд з прогорілими гуляками сумнівного походження і з підозрілими засобами існування, поряд з авантюристами з розбещених покидьків буржуазії в цьому товаристві були бродяги, відставні солдати, випущені на волю карні злочинці, збігли каторжники, шахраї, фігляри, лацароні, кишенькові злодії, фокусники, картярі, зводники, власники домів розпусти, носильники, писаки, шарманщики, ганчірники, точильники, лудильники, жебраки — словом, вся невизначена, різношерстна маса, яку обставини кидають то в один, то в другий бік і яку французи називають *la bohème*. З цих споріднених йому елементів Бонапарт утворив ядро Товариства 10 грудня, “благодійного товариства”, оскільки всі його члени, подібно до Бонапарта, відчували потребу благодіяти собі коштом трудящої маси нації. Бонапарт, що стає *на чолі люмпен-пролетаріату*, що тільки в ньому знаходить масове відображення своїх особистих інтересів, що в цих покидьках, в цій негоді, в цьому накипу всіх класів вбачає єдиний клас, на який він безумовно може спертися, — такий є справжній Бонапарт, Бонапарт *sans phrases*” [18Б: с.158–159].

Перелічено 21 різнорідний елемент — ядро, уточнює К.Маркс, якому може скласти компанію будь-хто, навмисно або через незнання. Спільною турботою такого ядра залишається відтворення нееквівалентного обміну: одержувати, нічого не даючи у відповідь. Утім, одна придатна до обміну на винагороду функція була відома. Лацароні, італійські злидарі та волоцюги, ще у 1799 році громили республіку в Неаполі, відновлюючи монархічне правління [Сальца, 2017: с. 87–89]. Тому присутність їх у переліку зовсім не випадкова: французька богема у версії, поданій у “18Б”, — явний клон неаполітанських босяків і ледарів, які знайшли тоді чим пожитися і що розтрити, які пристали на запрошення ввійти на паях у практики реставрації анахронічного.

Поряд із кримінальними елементами (острожниками і кишеньковими злодіями), тут зайняті індивідуальним підприємництвом (дрібні торговці,

носильники, фокусники), але також різного способу життя і статусу люди (авантюристи, каторжники-втікачі, відставні солдати) і зовсім позбавлені чеснот (фіглярні та писаки). Загалом усі ті, хто відчуває природну відразу до постійної роботи, хто солідаризується суто за гроші і продає свою схильність до руйнування і грабунку доволі дешево, хто в перервах між участю в таких авантюрах перебуває в “порах” сучасного суспільства, задовольняючи велику своєрідність потреб його членів. Але назагал — “циганщина”, “перекоти-поле”, без коріння, принципів, моралі, без честі й доброго імені. Над усією цією гетерогенною масою розкривається “парасольковий” французький концепт — богема, синонім люмпен-пролетаріату, того структурного ідентифікатора, який введено К.Марксом і якого він дотримується в усіх своїх працях. Проте така синонімічність не завдає шкоди прийнятому ним лексикону. Специфічні позначення елементів соціальної структури — це те, що, взагалі-то, властиво локальним наративам.

У “18Б” пропонується розрізнити в люмпен-пролетаріаті дві фракції: поряд із “незнатним” ще і “знатний” люмпен-пролетаріат. Його представляють юрби молодиків темного походження й сумнівної репутації, що осаджують трон, двір, найвищі посади в адміністрації, освіті, армії та поліції, жадібні до чинів, орденів і розваг. Хижацька богема, фешенебельні шахраї, констатує К.Маркс [18Б, с. 153, с. 186, с. 204]. Знатний люмпен-пролетаріат конститується у вигляді чиновництва і перетворює на предмет торгівлі все: місця в законодавчому органі, відзнаки, посади в армії та уряді, залізниці, пральні, громадські роботи [18Б, с. 204]. У соціології цю фракцію богемі у ХХ столітті назвуть елітою, а досвід Луї Бонапарта (“син богемі, царствений люмпен-пролетар” [18Б, с. 167]) буде багаторазово повторений.

Інтеграція незнатного люмпен-пролетаріату в Товариство 10 грудня (дата обрання Луї Бонапарта президентом республіки) стала ефективною інновацією в технології боротьби за владу. В розпорядженні лідера має бути структурована організація, щось на кшталт приватної парамілітарної компанії із певними функціями, дисципліною, нормами поведінки. К.Маркс говорить “партійна бойова сила”, призначена демонструвати шанування лідера у вигляді чи не всенародного ентузіазму, публічно глузувати з противників і ображати їх, а за потреби розганяти демонстрації протесту [18Б, с. 160]. Але утримувати владу виходить лише з опертям на знатний люмпен-пролетаріат — чиновництво, вищих службовців в армії, поліції, освіті, церкві, на залучених або підкуплених ораторів і письменників. У ХХ столітті така інновація неодноразово реплікується чи то у вигляді бойових загонів і бригад міцних молодиків, котрих залучають і наймають для насадження, збереження, виправлення, повалення чинного порядку; чи то в процесі заснування державних структур на кшталт політичної поліції або органів державної безпеки. Технологія, що інерційно просувається в ХХІ століття і часом, будучи затребуваною, дістає застосування.

Неправильно вважати, ніби до богемі у Франції залічували суто “потолоч і шумовиння”, існувало й інше значення слова. У 1849 році окремою книгою (фрагменти публікувалися з 1847 року) був виданий успішний, як-то кажуть, роман А.Мюрже “Сцени з життя богемі” [Мюрже, 2008]. Пе-

рероблений у п'єсу, роман прийшов у театр, а наприкінці століття за його мотивами Д.Пуччині та Р.Леонковалло представили публіці оперу “Богема”, що й дотепер з'являється на сцені. Богема там — творча молодь, музиканти, митці, філософи, вічні студенти-завсідники Латинського кварталу. Безгрішша, безпритульність, нескорима соціальна непорядкованість, але також вірші, пісні, дуелі, кохання і веселоці. А поруч із “гуртками богемі”, відщепенці, в усій повноті персоніфіковані Ш.Бодлером [Calasso, 2015]. Життя поза соціальними структурами й ієрархіями, буття не разом з усіма — наосібно. Демонстративне спростування буржуазних пристойностей та умовностей, зухвала поведінка, лячний для обивателів егоцентризм, викриття поверхневості й потойбіччя катастрофічної повсякденності, зближення прекрасного і потворного через філософію, поезію, живопис, музику, белетристику. Ізгої, що відмовилися від будь-яких приписаних ознак, а не втратили їх, безкорисливі трудівники розумової праці та служителі муз. Варто нагадати: такого роду дозвіллям і студент К.Маркс засмучував свого батька — аж до розриву відносин.

5 березня 1852 року, за три місяці після Події (К.Маркс ще працює над своїми текстами) Ш.Бодлер у листі до одного свого адресата констатує, що 2 грудня його фізично деполітизувало, й запитує, чи не станеться так, що майбутнє належатиме людям декласованим [Бодлер, 2012: с. 45]. Найімовірніше, мається на увазі, що майбутнє належить кращим, тим, кому вистачає розуму й сумління бути осторонь від політики як безоглядного переслідування партикулярних чи суто особистих цілей, ставати фізично деполітизованими з принципу, зусиллям волі. У питанні відчувається сумнівне сподівання, сподівання без упевненості, яким завжди знаходиться місце в потворному і марнотному зіткненні амбіцій, претензій, марнославства, які й називаються життям і яким призначено, здебільшого, залишатися нездійсненими.

Навряд чи ми з'ясуємо, чи знав К.Маркс про третє значення слова “богема”, чи в його уявленнях воно просто не мало політичних конотацій. Одне абсолютно точно: маючи явно “богемний” соціальний статус замолоду та пізніше, себе особисто до цієї категорії він ніколи не залічував. Тоді як постояльці “країни Богемія” продовжували і продовжують бути об'єктом спостереження істориків культури, літературознавців, соціологів. У 60-ті роки минулого століття С.Гранья публікує докторську дисертацію про цих людей у революційній Франції XIX століття; у центрі дисертації — три літературні критики буржуазного суспільства: Стендаль, Флобер і Бодлер [Графа, 1964]. Час виходу книги друком був часом нових молодіжних рухів у Європі та Америці проти буржуазного способу жити і працювати — протестів тих, хто перебував поза соціальними структурами, у лімінальному стані — між; ані там, ані тут. Так минуле тягнеться в теперішнє й облаштовується в ньому, резонує. Або, на інший лад, теперішнє дедалі триває і триває.

Історія, переконаний К.Маркс у “18Б”, оскільки вона сліпа, крім кружних і окольних, інших шляхів не відає. Але в цьому сліпому й безладному, здавалося б, русі, вона безупинно змінюється, набуваючи нових станів і можливостей ставати іншою.

Джерела

- Бодлер, Ш. (2012). *Избранные письма*. Санкт-Петербург: Machina.
- Деррида, Ж. (2006). Призраки Маркса. Государство долга, работа скорби и новый Интернационал. Москва: Логос-Альтера.
- Калхун, К. (2012). Классическая социальная теория и Французская революция 1848 года. *Логос*, 4 (88), 143–171.
- Кобрин К. (2014). Вечная современность: заметки на полях “Восемнадцатого брюмера Луи Бонапарта”. *Неприкосновенный запас*, 1 (93).
- Макеєв, С. (2017). Подія — спостережуваний факт спільного життя. В С. Макеєв, С. Оксамитна (Ред.), *Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики* (с. 15–21). Київ: Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”, Ін-т соціології НАН України.
- Макеєв, С., Оксамитна, С. (ред.), (2017). *Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики*. Київ: Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”, Ін-т соціології НАН України.
- Маркс, К. (1961). Вісімнадцате брюмера Луї Бонапарта. В К. Маркс, Ф. Енгельс, *Твори в 50 тт.* Т. 8 (с. 113–205). Київ: Видавництво політичної літератури України.
- Мюрже, А. (2008). *Сцены из жизни богемы*. Санкт-Петербург: Азбука.
- Романо, К. (2017). Авантюра времени. Три эссе по феноменологии события. Москва: РИПОЛ классик.
- Сальца, Л. (2017). Неаполь. От барокко до Просвещения. Москва: Вече.
- Соловьев, Э. (1968). Личность и ситуация в социально-политическом анализе Маркса. *Вопросы философии*, 5, 15–29.
- Bost, M. W., May, M. S. (2016). The Surplus of the Machine: Trope and History in “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”. *Philosophy and Rhetoric*, 49 (1), 1–25.
- Calasso, R. (2014). *La Folie Baudelaire*. London: Penguin Books.
- Carver, T. (2003). Marx’s “Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte” — Eliding 150 Years. *Strategies: Journal of Theory, Culture and Politics*, 16 (1), 5–11.
- Cowling, M. (2002). Marx’s Lumpenproletariat and Murray’s Underclass: Concepts Best Abandoned? In M. Cowling, J. Martin (Eds.), *Marx’s “Eighteenth Brumaire”*. (*Post*)*Modern Interpretations* (pp. 228–242). London: Pluto Press.
- Cowling, M., Martin, J. (eds.), (2002). *Marx’s “Eighteenth Brumaire”*. (*Post*)*Modern Interpretations*. London: Pluto Press.
- Graña, C. (1964). Bohemian versus Bourgeois. French Society and the French Man of Letters in the Nineteenth Century. New York: Basic Books.
- Groopman, L. C. (1982). A Rereading of Marx’s “The Eighteenth Brumaire of Louis Napoleon”. *Journal of European Studies*, 12 (46), 113–129.
- Hayes, P. (1988). Utopia and the Lumpenproletariat: Marx’s Reasoning in “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”. *The Review of Politics*, 50 (3), 445–465.
- Jessop, B. (2002). The Political Scene and the Politics of Representation: Periodising Class Struggle and the State in “The Eighteenth Brumaire”. In M. Cowling, J. Martin (Eds.), *Marx’s “Eighteenth Brumaire”*. (*Post*)*Modern Interpretations* (pp. 179–194). London: Pluto Press.
- Macdonald, B. J. (2003). Revisiting Marx’s “Eighteenth Brumaire” After 150 Years: Introduction. *Strategies: Journal of Theory, Culture and Politics*, 16 (1), 3.
- So, A. Y., Suwarsono. (1990). Class Theory or Class Analysis? A Re-examination of Marx’s Unfinished Chapter on Class. *Critical Sociology*, 17 (2), 35–55.
- Thoburn, N. (2002). Difference in Marx: The Lumpenproletariat and the Proletarian Unnamable. *Economy and Society*, 31 (3), 434–460.
- Thoburn, N. (2003). *Deleuze, Marx and Politics*. London: Routledge.

Tomba, M. (2013). Marx as the Historical Materialist: Rereading “The Eighteenth Brumaire”. *Historical Materialism*, 21 (2), 21–46.

Won, J. (2008). Why Is Marx Classical? The 18th Brumaire of Louis Bonaparte and Marxist Legacy in Historical Sociology. *Development and Society*, 37 (2), 219–241.

Žižek, S. (2014). *Event: A Philosophical Journey Through A Concept*. New York: Melville House.

Матеріал отримано 03.04.2018

References

Baudelaire, C. (2012). *Selected Letters*. [In Russian]. Saint Petersburg: Machina. [= Бодлер 2012]

Bost, M. W., May, M. S. (2016). The Surplus of the Machine: Trope and History in “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”. *Philosophy and Rhetoric*, 49 (1), 1–25.

Calasso, R. (2014). *La Folie Baudelaire*. London: Penguin Books.

Calhoun, C. (2012). Classical Social Theory and the French Revolution of 1848. [In Russian]. *Logos*, 4 (88), 143–171. [= Калхун 2012]

Carver, T. (2003). Marx’s “Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte” – Eliding 150 Years. *Strategies: Journal of Theory, Culture and Politics*, 16 (1), 5–11.

Cowling, M. (2002). Marx’s Lumpenproletariat and Murray’s Underclass: Concepts Best Abandoned? In M. Cowling, J. Martin (Eds.), *Marx’s “Eighteenth Brumaire”*. (Post)Modern Interpretations (pp. 228–242). London: Pluto Press.

Cowling, M., Martin, J. (eds.), (2002). *Marx’s “Eighteenth Brumaire”*. (Post)Modern Interpretations. London: Pluto Press.

Derrida, J. (2006). Spectres of Marx: L’État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale. [In Russian]. Moscow: Logos Altera. [= Деррида 2006]

Graña, C. (1964). Bohemian versus Bourgeois. French Society and the French Man of Letters in the Nineteenth Century. New York: Basic Books.

Groopman, L. C. (1982). A Rereading of Marx’s “The Eighteenth Brumaire of Louis Napoleon”. *Journal of European Studies*, 12 (46), 113–129.

Hayes, P. (1988). Utopia and the Lumpenproletariat: Marx’s Reasoning in “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”. *The Review of Politics*, 50 (3), 445–465.

Jessop, B. (2002). The Political Scene and the Politics of Representation: Periodising Class Struggle and the State in “The Eighteenth Brumaire”. In M. Cowling, J. Martin (Eds.), *Marx’s “Eighteenth Brumaire”*. (Post)Modern Interpretations (pp. 179–194). London: Pluto Press.

Kobrin, K. (2014). The Eternal Contemporaneity: Notes in the Margins of “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”. [In Russian]. *The Untouchable Reserve*, 1 (93). [= Кобрин 2014]

Macdonald, B. J. (2003). Revisiting Marx’s “Eighteenth Brumaire” After 150 Years: Introduction. *Strategies: Journal of Theory, Culture and Politics*, 16 (1), 3.

Makeev, S. (2017). The Event as an Observable Fact of Common Life. [In Ukrainian]. In S. Makeev, S. Oksamytna (Eds.), *A State of Singularity: Social Structures, Situations, Everyday Practices* (pp. 15–21). Kyiv: National University of “Kyiv-Mohyla Academy”, Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [= Makeev 2017]

Makeev, S., Oksamytna, S. (eds.), (2017). *A State of Singularity: Social Structures, Situations, Everyday Practices*. [In Ukrainian]. Kyiv: National University of “Kyiv-Mohyla Academy”, Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. [= Makeev 2017]

Marx, K. (1961). The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte. [In Ukrainian]. In K. Marx, F. Engels, *Works in 50 vol.* Vol. 8 (pp. 113–205). Kyiv: Publishing House for Political Literature in Ukraine. [= Маркс 1961]

- Murger, H. (2008). *Scenes de la vie de bohème*. [In Russian]. Saint Petersburg: Azbooka. [= Мюрже 2008]
- Romano, C. (2017). *The Adventure of Time. Three Essays on Phenomenology of the Event*. [In Russian]. Moscow: RIPOL Classic. [= Романо 2017]
- Salza, L. (2017). *Naples: From Baroque to the Enlightenment*. [In Russian]. Moscow: Veche. [= Сальца 2017]
- So, A. Y., Suwarsono. (1990). Class Theory or Class Analysis? A Re-examination of Marx's Unfinished Chapter on Class. *Critical Sociology*, 17 (2), 35–55.
- Solov'yov, E. (1968). The Person and the Situation in Marx's Sociopolitical Analysis. [In Russian]. *Issues of Philosophy*, 5, 15–29. [= Соловьев 1968]
- Thoburn, N. (2002). Difference in Marx: The Lumpenproletariat and the Proletarian Unnamable. *Economy and Society*, 31 (3), 434–460.
- Thoburn, N. (2003). *Deleuze, Marx and Politics*. London: Routledge.
- Tomba, M. (2013). Marx as the Historical Materialist: Rereading “The Eighteenth Brumaire”. *Historical Materialism*, 21 (2), 21–46.
- Won, J. (2008). Why Is Marx Classical? The 18th Brumaire of Louis Bonaparte and Marxist Legacy in Historical Sociology. *Development and Society*, 37 (2), 219–241.
- Žižek, S. (2014). *Event: A Philosophical Journey Through A Concept*. New York: Melville House.

Received 03.04.2018